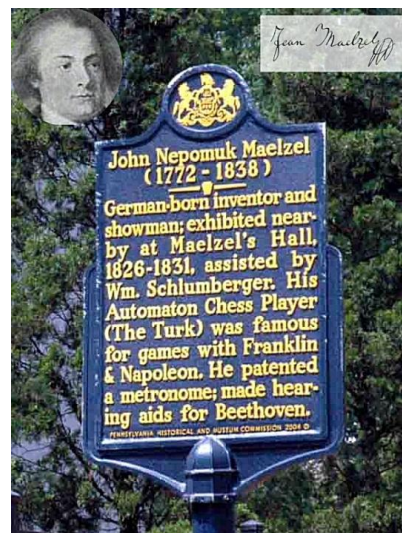

Antieke techniek

16 De apparaten van Mälzel

Johann Nepomuk Mälzel (1772 – 1838) is misschien het meest bekend door de letters M.M. (die staan voor Mälzels Metronoom), maar de uitvinder daarvan was Winkel in Amsterdam omstreeks 1812. Mälzel bezat wel het patent. Hij was behalve pianist – hij gaf op zijn 16^e al pianoles – ook orgelbouwer, entertainer en gewiekst zakenman. Welbekend is zijn show met de schakende Turk en met zijn eigen creatie, de kaartspeler.

■ Louis Mathot

Zijn vader werkte als orgelbouwer in Regensburg. Mälzel's eerste *orchestron*, een omgebouwd orgel dat allerlei instrumenten kon imiteren, verkocht hij voor 3000 florijnen. In 1804 steeg zijn roem in Europa toen hij met zo'n orgel een complete militaire kapel nabootste die werkte op een gespannen veer. Het maakte gebruik van blaasbalgen, verspringende tongen en cilinders met pinnen en gaten zoals in een draaiorgel.

Beethoven

Mälzel was bevriend geraakt met de steeds dovere Beethoven en maakte hoorversterkers voor hem.

Misschien als dank daarvoor kreeg hij in 1813 de componist zover dat hij de *Slag bij Vittoria* voor zijn nieuw automatisch orgel de *panharmonicon* schreef, met precieze aanwijzingen, zoals bijvoorbeeld het gebruik van het thema van *God save the King*.

Toen Mälzel daar succes mee had, werkte Beethoven het om tot *Wellingtons Sieg, Opus 91*. Als reactie op een criticus die zich negatief over het muziekstuk uitliet, krabbelde Beethoven: '*... was ich scheisse ist besser, als was du je gedacht*'.

Toen Mälzel de symphonie als de zijne ging beschouwen, ondernam Beethoven gerechtelijke stappen en pas jaren later kwam het weer goed tussen de twee.

Automaten

Eind 18^e eeuw ontstonden overal in Europa poppen die van alles konden. De eend van Vaucanson (1740) dronk, at, kwaakte, spartelde en verteerde zelfs zijn voedsel. De als Turk geklede schaakpop van Von Kempelen verscheen vanaf 1770 en werd na diens dood door Mälzel gekocht. Hij bracht verbeteringen aan en liet hem bijvoorbeeld 'schaak' zeggen. De pop werd tijdens de show zogenaamd aan de zijkant van de tafel opgewonden en versloeg in Parijs Benjamin Franklin – toen ambassadeur in Frankrijk – en in Schönbrunn Napoleon, hoewel die vals probeerde te spelen: bij de derde partij blinddoekte hij de Turk zelfs. Hij verloor opnieuw en onder het uitroepen van 'Bagatelle' verliet hij de zaal.

In Amsterdam, in 1820, speelde de pop tegen koning Willem I. Die moest daar wel 3000 gulden voor neertellen.

In datzelfde jaar was Babbage, de man van de eerste rekenmachine met read/write memory, blijkbaar geïnteresseerd in automaten, een van de bezoekers van de show in Londen.

Na Europa volgde een jarenlange succesvolle tour door de VS.

Mälzel toonde niet alleen de *Turk* maar ook een levensgrote trompetterautomaat die hij aan de piano begeleidde, zijn mechanische koorddansers, zijn panorama *De grote brand van Moscou* en liet daar ook de kaartspeler maken door de chirurg/tandarts Balcom die eigenlijk een tweede schaakautomaat had willen maken. Hij droeg er wel zorg voor dat geen van de vakmensen alle geheimen van hun creaties kenden.

Brewster in Schotland bemoeide zich met de schaakpop en gaf een mogelijke oplossing: in de kast moest een klein mens verborgen zijn. Poe kwam tot dezelfde conclusie in een artikel in 1836 met 17 argumenten. Het gerucht dat het een beenloze Poolse patriot was, werd natuurlijk niet door Mälzel tegengesproken.

Brewster in Schotland bemoeide zich met de schaakpop en gaf een mogelijke oplossing: in de kast moest een klein mens verborgen zijn. Poe kwam tot dezelfde conclusie in een artikel in 1836 met 17 argumenten. Het gerucht dat het een beenloze Poolse patriot was, werd natuurlijk niet door Mälzel tegengesproken. Toen zijn hulp en geheime schaakmeester Schlumberger in Havana aan gele koorts stierf, raakte Mälzel in een depressie en zou zich doodgedronken hebben aan boord van het schip dat hem weer naar de VS zou terugbrengen. Geen van zijn apparaten schijnt het te hebben overleefd, sommige sneuvelden bij bombardementen. De schaakpop verbrandde in Philadelphia. Gelukkig heeft John Gaughan, bij illusionisten bekend als ontwerper van o.a. de vliegact van David Copperfield, een replica van onder andere de *Turk* gebouwd. Het binnenste schaakbord bleek namelijk min of meer in tact. En van hem hoef je niet zo klein als een dwerg te zijn.

Bronnen:

Jan de Kruijff: *Metronoom en tempo*
Edgar Allan Poe: *Southern Literary Messenger*, april 1836